

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 342.92

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.2/20>

Бортняк К.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Макарова Т.П.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

СУЧАСНИЙ СТАН АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ

У статті здійснюється дослідження сучасного стану адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, а також проводиться пошук шляхів запровадження справедливого та прозорого адміністративно-правового механізму захисту та реалізації соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах тривалого періоду воєнного стану в Україні.

Соціальні права військовослужбовців є невід'ємною складовою їх адміністративно-правового статусу, які держава повинна належним чином захищати через свою діяльність. Ця діяльність має бути спрямована на створення ефективної адміністративно-правової системи правових і соціальних гарантій, яка забезпечує реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців та членів їхніх сімей відповідно до специфіки їхньої службової діяльності та статусу в суспільстві, а також підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі.

Необхідно переглянути та удосконалити систему соціального захисту для військовослужбовців та їхніх родин, а також підвищити статус військовослужбовців у державі. Необхідно розробити чітку систему гарантій соціального (матеріального) забезпечення для військовослужбовців та членів їхніх сімей, забезпечити додержання цих гарантій з боку держави, що може стимулювати громадян до вступу в армію, можливо, шляхом кодифікації законодавства щодо соціального захисту. Сьогодні в державі не має більш важливого завдання, ніж захист України, що означає належний захист прав військовослужбовців Збройних Сил України. Саме вони боронять Україну, її суверенітет і цілісність, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу.

Єдність та відчайдушна боротьба, що забезпечує ефективний захист Української держави та народу, вимагають, щоб система соціального захисту у Збройних Силах України стала обов'язковою складовою загальної програми соціально-економічного розвитку країни. Її головною метою повинно бути гарантоване та послідовне підвищення добробуту військовослужбовців та їхніх сімей. Отже, потрібно розробити єдиний стратегічний програмний документ соціального розвитку Збройних Сил України на тривалий період. Адекватне утримання як Збройних Сил, так і інших державних військових формувань, повинно здійснюватися на високому рівні. Кожній особі, яка ризикує своїм життям та здоров'ям для безпеки країни та збереження її територіальної цілісності, держава повинна забезпечити реальні, а не лише формальні, соціальні гарантії.

Ключові слова: адміністративне право, соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей, гарантії держави, органи державної влади.

Постановка проблеми. З 2014 року військовослужбовці, виконують свій конституційний обов'язок та із зброєю в руках захищають Укра-

їну, протидіючи ворогу. Війна торкнулася кожного члена суспільства в Україні, кожна родина відчула на собі наслідки війни, яка вплинула на всі сфери

суспільного життя. Гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей є одним із головних напрямків дії держави під час дії воєнного стану. Для виконання цих завдань необхідно створити державним органом ефективний системний адміністративно-правовий механізм, який забезпечить повний захист соціальних прав та гарантій для військовослужбовців та членів їх сімей. У ситуації воєнного стану одним із найважливіших завдань і прямим обов'язком держави є створення справедливого, простого та зрозумілого механізму соціального захисту для цієї категорії осіб, впровадження сучасної адміністративно-правової системи для забезпечення цього захисту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження за даною темою ґрунтувалось на працях українських вчених, які зробили внесок у розвиток національної правової доктрини, зокрема Оніщенко Н.М. [1], Скрипнюк О.В., Шемшученко Ю.С. [2], Кучук А.М. [3], Сущенко В.М. [4], адміністративного та військового права Коротатніка І.М. [5], Петкова С.В. [6], Шопіної І.М. [7] надав можливість встановлення загальнотеоретичних положень адміністративної галузі юридичної науки. Теоретично-правові думки вчених як Копотун І.М. [8], Армаш Н.О. [9], Попков Б.О. [10], Джус О.А. [11], Микитюк М.А. [12], Журавльов Д.В. [13], Герасименко О.В. [14] стали основою для здійснення подальшого наукового пошуку, оскільки відносини, які виникають в адміністративно-правовій системі соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, є предметом регулювання адміністративного права. Одним із ключових питань досліджень вказаних науковців під час повномасштабної війни в Україні є дослідження адміністративно-правової системи соціального захисту військовослужбовців та розроблення адміністративно-правового механізму для його осучаснення, тобто створення умов для реалізації ідеї: «Держава для людини, а не людина для держави». Фундаментальним принципом демократичної держави є орієнтація на забезпечення повноцінної реалізації прав і свобод особистості та рівності перед законом.

Війна в Україні стимулювала впровадження нових адміністративно-правових механізмів для захисту прав людини та її основних свобод, одночасно зберігаючи територіальну цілісність та державність країни, і організувавши національний опір військовій агресії Російської Федерації. Першочергове місце для України в цьому напрямку на даний час є створення та впровадження дієвої

адміністративно-правової системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного стану адміністративно-правової системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в Україні задля створення сучасного адміністративно-правового регулювання забезпечення їх соціальних прав та гарантій, пошук шляхів впровадження справедливого та прозорого адміністративно-правового механізму захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в умовах воєнного стану.

Реалізація поставленої мети вимагає виконання наступних дослідницьких завдань: надання характеристики поняттю системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей; принципів, видів соціального захисту, державних гарантій, визначення проблемних питань та пошук шляхів для їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Національна система законодавства України в сфері соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей базується на міжнародних нормативно-правових актах, які ратифіковані Верховною Радою України та на національних нормативно-правових актах, які ґрунтуються на нормах Конституції України.

Основні принципи адміністративно-правової системи соціального захисту військовослужбовців закладені в Конституції України [15], зокрема статті 17 проголошує обов'язок держави забезпечити соціальний захист громадян та членів їх сімей, які перебувають на військовій службі в Збройних Силах України.

Право на соціальний захист, як визначено в Конституції України, є невідчужуваним основним правом, яке гарантується комплексно, має абсолютний характер і не залежить від змін у законодавстві або фінансових можливостей держави. Це право не підлягає скасуванню, а його обмеження допускається лише випадках, передбачених Конституцією України.

Щербінін О.М. під «соціальним захистом військовослужбовців Збройних Сил України», розуміє правову діяльність держави із здійснення завдань соціальної політики щодо надання військовослужбовцям Збройних Сил України прав на гідний і здоровий рівень життя для розвитку особистості, нормального морального і фізичного відновлення за їхні навантаження при виконанні обов'язків і військової служби [16].

Верба О.С. визначає соціальний захист військовослужбовців, як систему правових, еко-

номічних, соціальних і організаційних заходів держави, яка спрямована на забезпечення реалізації всієї повноти конституційних прав і свобод військовослужбовців, у зв'язку із виконанням ними обов'язків військової служби, що пов'язано з обмеженням деяких загальногромадянських прав, додатковим фізичним і психологічним навантаженням, ризиком для життя і здоров'я [17].

Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [18] є основним в адміністративно-правовій системі соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, яким визначений зміст [19].

Відповідно до цього Закону поняття «соціальний захист військовослужбовців» визначено, як діяльність (функція) держави, спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі [18]. Це право гарантує їхнє забезпечення у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття за обставин, які не залежать від них, у старості, а також у інших ситуаціях, визначених законом.

Основні нормативні акти, що складають адміністративно-правову систему національного законодавства про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей більшість науковців кваліфікують за суб'єктами нормотворчості, а саме: Конституція України та Закони України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус ветеранів військової служби і ветеранів органів внутрішніх справ та їх соціальний захист», Закон України «Про основи національного спротиву» та інші; Постанови Верховної Ради України «Про затвердження Положення про порядок комплектування, матеріально-технічного, військового, фінансового та соціально-побутового забезпечення спеціальних підрозділів Служби безпеки України по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю» та інші; Укази Президента України «Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних

Силах України», «Про введення воєнного стану»; Постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців», «Про Порядок забезпечення безплатного проїзду військовослужбовців і членів їхніх сімей у чергову відпустку, на нове місце служби та перевезення багажу», «Про порядок обчислення вислуги років, призначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби та військової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їхніх сімей» та інші; Накази Міноборони України «Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», «Про затвердження Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам» та інші; Кодекс законів про працю України, Податковий кодекс України, Житловий кодекс України, Земельний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства; міжнародні договори та угоди: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р.), Міжнародний пакт про громадські і політичні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р.), Факультативний протокол до міжнародного пакту про громадські і політичні права (Україна приєдналася до протоколу 25 грудня 1990 р.), Конвенція про захист прав людини й основних свобод (прийнята у Римі 4 листопада 1950 р.), Угода про безпеку між Урядом України і Організацією Північноатлантичного Договору від 13.03.1995, Договір про звичайні збройні сили в Європі, ратифіковано Постановою ВР N 2526-ХІІ від 01.07.92 та інші нормативні документи, положення, інструкції Міністерств, відомств щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей; нормативні документи органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Коло осіб, на яких поширюються гарантії соціального захисту військовослужбовців відповідно до положень Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»: а) військовослужбовці, (та члени їх

сімей) Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України; б) військовослужбовці зазначених вище військових формувань та правоохоронних органів – громадяни України, які виконують військовий обов'язок за межами України, та члени їх сімей; в) військовослужбовці, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювання, пов'язаного з проходженням військової служби, чи внаслідок захворювання після звільнення їх з військової служби, пов'язаного з проходженням військової служби, та члени їх сімей; г) члени сімей військовослужбовців, які загинули, померли чи пропали безвісти; ґ) військовозобов'язані та резервісти, призвані на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, і члени їх сімей; д) члени добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки добровольчих формувань територіальних громад, а також виконання ними завдань територіальної оборони України.

Але положення Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо сфери його дії не враховують таку категорію осіб, як ветерани військової служби (ветерани війни). Цей термін вживається в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [20], відповідно до якого, ветерани війни – це особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни. Отже, це перш-за все ті військовослужбовці, які приймали та приймають участь в обороні нашої держави на даний час. Ветеран війни – це статус перш за все, який надається військовослужбовцю, який виконує або виконував свої прямі обов'язки військової служби – оборони держави.

Тому, саме під час воєнного стану в Україні, доцільно привести у відповідність ці наведені вище закони та доповнити Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо розповсюдження сфери його дії і на ветеранів війни.

Головною метою соціального захисту військовослужбовців є всебічне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, яке б компенсувало ті обмеження, що встановлені для військових

у діючому законодавстві, та умови служби, які властиві саме цій категорії працівників [21].

Державні соціальні гарантії – встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, встановлені законами пільги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму [22].

За приписами статей 1 та 2 Закону України «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей», військовослужбовці мають усі права і свободи людини та громадянина, гарантії цих прав і свобод, закріплені в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами.

Державні гарантії впроваджуються державою через відповідні органи. Систему адміністративно-правових гарантій прав та свобод військовослужбовців та членів їх сімей в Україні, можна визначити наступним чином: Україна, як правова та демократична держава; Законодавчі органи державної влади – Верховна Рада України; Президент України, Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Конституційний Суд України; Судові органи, що здійснюють правосуддя; правоохоронні органи прокуратури та Національної поліції; Кабінет Міністрів України та центральні органи виконавчої влади; місцеві державні адміністрації; органи місцевого самоврядування; міжнародні організації, членом або учасником яких є Україна; адвокатура; політичні партії та громадські організації; профспілки та інші неурядові організації; засоби масової інформації.

Встановлення системи правових і соціальних гарантій доцільно розглядати як закріплення на законодавчому рівні необхідних для забезпечення соціальних прав певних умов політичного, соціально-економічного і юридичного характеру та практичну організаційну діяльність держави спрямовану на їх реальне створення.

Метою такої діяльності держави є досягнення певної соціальної безпеки громадян (військовослужбовців), яка може бути визначена як позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами підтриманні гідного рівня життя громадян та гарантує можливість задоволення основних потреб її розвитку. До ознак, що визначають гарантії прав та свобод військовослужбовців відносяться: а) утвердження – нормативно-правове

закріплення й удосконалення нормативно-правової бази стосовно гарантій прав та свобод осіб, які проходять військову службу; б) реалізація – фактичне втілення прав та свобод військовослужбовців у суспільних, соціальних відносинах, що здійснюється у формі їх дотримання, використання, виконання та застосування; в) охорона – діяльність, спрямована на усунення перешкод у реалізації особами, які проходять військову службу, своїх прав та свобод, що здійснюється у формі профілактики, попередження та недопущення можливих порушень; г) захист – діяльність відповідних органів, спрямована на реалізацію та відновлення, або на попередження чи припинення порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу; г) відновлення – відтворення їх первинної якості, а також повної здатності задовольняти потреби й реалізувати інтереси такої категорії осіб, як військовослужбовці [23].

Сутність гарантій прав та свобод військовослужбовців – це головні напрями їх реалізації, що розкриваються через такі основні функції, як сприяюча (допоміжна), стимулююча, превентивна, відновлювальна та виховна [24].

Сприяюча функція гарантій прав та свобод військовослужбовців полягає у створенні практичних можливостей для безперешкодного користування правами та свободами, стимулююча – у спонуканні суб'єктів до правомірної поведінки, превентивна – у вжитті запобіжних заходів щодо недопущення будь-якої можливості порушення прав та свобод осіб, які проходять військову службу, відновлювальна – у відновленні порушених прав та свобод військовослужбовців, виховна – у цілеспрямованому впливі на свідомість індивідів з метою формування непримирного ставлення до порушень прав та свобод військовослужбовців та вміння будь-якими не забороненими законом засобами захищати їх.

Соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в Україні доцільно розглядати як систему, що складається з двох складових частин: гуманітарно-правової та матеріально-побутової [25].

До гуманітарно-правового аспекту можна віднести: забезпечення права військовослужбовців та членів їх сімей на свободу совісті та віросповідання; забезпечення освіти та службової професійної діяльності; гарантування відпочинку та щорічної оплачуваної відпустки; право на оскарження неправомірних рішень та дій командування, а також надання правової допомоги.

До матеріально-побутового аспекту відносяться: грошове, продовольче та речове забез-

печення; пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби; медична допомога військовослужбовцям, особам, звільненим з військової служби та членам їх сімей; обов'язкове особисте державне страхування на весь період служби; житлове забезпечення; надання пільг та соціальних гарантій військовослужбовцям та членам їх сімей.

Вказані елементи забезпечують, що військовослужбовці та члени їхніх сімей можуть відчувати реалізацію своїх прав і свобод, а також отримують матеріальне та інше забезпечення на рівні, що стимулює зацікавленість громадян у військовій службі і створює умови для якісного виконання службових обов'язків. Рівень пільг та привілеїв для військовослужбовців відображає їхню соціальну захищеність з боку держави та міцність соціальних гарантій. Таким чином, належний соціальний захист військовослужбовців можна розглядати як засіб гарантування національної безпеки держави, що спрямований на задоволення життєвих потреб військовослужбовців Збройних Сил України та їхніх сімей за допомогою матеріальних та нематеріальних ресурсів.

Пільги є перевагами та привілеями, що надаються військовослужбовцям відповідно до чинного законодавства з метою компенсації певних обмежень їхніх прав і свобод, пов'язаних з військовою службою, а також з метою стимулювання інтересу до неї. Пільги поділяються за категоріями осіб та військовослужбовців, які мають право на них, за періодичністю їх надання (одноразові, щомісячні, щорічні) та рівнем персоніфікації (індивідуальні та сімейні).

Аналіз діючого законодавства України дає змогу встановити, що на даний час в нормативних актах України відсутнє визначення поняття «соціальний захист членів сімей військовослужбовців». Зокрема Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» містить посилання на те, що «держава гарантує військовослужбовцям та членам їх сімей соціальний і правовий захист відповідно до законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів» [18]. Але, така законодавча позиція не може бути визнана як нормативне визначення терміну «соціальний захист членів сімей військовослужбовців», а в результаті неможливо належним чином визначити їх адміністративно-правовий статус.

О. Кондратенко виділяє комплекс заходів (правових, економічних, психологічних, освітніх, медичних і реабілітаційних), які мають розробля-

тися з урахуванням потреб членів сімей військовослужбовців. Крім того, він пропонує розгляд соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей з погляду соціальної безпеки, аналізуючи питання забезпечення державою гнучкої системи соціального захисту, розробки й упровадження в практику нової моделі соціального страхування, збереження людського трудового та інтелектуального потенціалу [26].

Тому рекомендується включення у чинне законодавство визначення «соціальний та правовий захист членів сімей військовослужбовців». Це означає діяльність держави, спрямовану на створення системи правових і соціальних гарантій для забезпечення реалізації конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб членів сімей військовослужбовців відповідно до їхнього особливого правового статусу в суспільстві. Це також передбачає право членів сімей військовослужбовців на соціальне забезпечення у випадках повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Сидоренко А.О. також визначає характерні ознаки захисту членів сімей військовослужбовців, а саме: 1) урахування умов і ситуацій, що сприяють виникненню юридичних фактів для здійснення соціального захисту членів сімей військовослужбовців; 2) наявність спеціального законодавства, яке визначає особливості соціального захисту даної категорії осіб; 3) державна політика щодо соціального захисту військовослужбовців має враховувати також соціальний захист членів їх сімей; 4) даний соціальний захист включає в себе пільги, гарантії, а також інші види матеріального забезпечення [27]. Під час аналізу законодавства з цього питання виявляється, що відсутнє визначення завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців. Це, на наш погляд, негативно впливає на розуміння концепції «соціального захисту членів сімей військовослужбовців». Тому ми пропонуємо розуміти завдання соціального захисту членів сімей військовослужбовців як забезпечення цієї групи осіб достатніми можливостями для нормального життя та надання кожному можливостей для реалізації своїх планів. До завдань соціального захисту членів сімей військовослужбовців слід включити: створення сприятливих умов для їх соціально-економічного та трудового життя, забезпечення належного рівня матеріального добробуту, оздоровлення, впровадження соціально-орієнтованої політики

в житловому будівництві, охороні здоров'я, освіті, материнстві та дитинстві.

Проблеми соціального захисту військовослужбовців Збройних сил України висвітлювалися у працях таких дослідників, як Л. Новак-Каляєва [28] та І. Дацюк [29] та багатьох інших вчених. Але на даний час, комплексного дослідження соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, особливо шляхів оптимізації діяльності держави в цій галузі, в тому числі в умовах воєнного стану, недостатньо.

Вагомий вклад в дослідження національної проблематики соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей внесений Автушенко І.Б., яка пропонує нормативно-правові акти, якими регламентується соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей згрупувати наступним чином [30].

По-перше, це загальні закони, що встановлюють державну політику та регулюють відносини у сфері соціального захисту. Вони приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. По-друге, існують спеціальні закони та підзаконні акти, які регулюють соціальний захист певного соціального прошарку, таких як військовослужбовці та члени їхніх сімей. Вирішуються конкретні соціальні проблеми. Ключовим є Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», який визначає основні засади державної політики у цій галузі, встановлює єдину систему соціального та правового захисту, та гарантує сприятливі умови для виконання їх конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни. По-третє, це законодавчі акти, що визначають порядок оскарження неправомірних рішень та дій, пов'язаних із соціальним захистом військовослужбовців та членів їх сімей. Неправомірні рішення та дії органів військового управління та командирів можуть бути оскаржені в адміністративному або судовому порядку, передбаченому відповідним законодавством.

Автушенко І.Б. пропонує, що система соціального захисту у Збройних Силах України повинна бути складовою частиною загальної програми соціально-економічного розвитку держави; її основною метою має стати негайне зупинення падіння рівня життя військовослужбовців та членів їхніх сімей, гарантоване і послідовне підвищення їхнього добробуту. У зв'язку з цим виникає необхідність мати єдиний стратегічний програмний документ соціального розвитку Збройних Сил України на довгострокову перспективу [30]. Держава має забезпечити конкретні, а не лише

формальні соціальні гарантії для кожної особи, яка піддається ризику для свого життя та здоров'я для захисту країни та збереження її територіальної цілісності.

Суддя Верховного суду України Берназюк Я. в своїх наукових дослідженнях неодноразово акцентував увагу на відсутності кодифікованого акта у сфері законодавчого регулювання права на соціальний захист, що дозволило б як наголосити на прагненні держави гарантувати це конституційне право, так і вирішити низку проблемних питань, які вже багато років накопичуються в Україні у цій сфері [31].

При аналізі об'єму нормативно-правових актів, що стосуються соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, варто відзначити, що законодавство у цьому напрямку постійно розвивається та вдосконалюється. Після оголошення в Україні воєнного стану була внесена велика кількість змін до законів та інших нормативно-правових актів. Однак, важливо зауважити, що численність таких змін не завжди відображає наявність комплексного й всебічного соціального захисту.

Дослідження ситуації з нормативно-правовими актами, що регулюють соціальний захист військовослужбовців та їхніх родин, свідчить про те, що ці норми не завжди систематизовані та відповідно організовані. Наприклад, різні правові акти різної юридичної сили можуть регулювати той же вид соціального захисту лише частково, встановлюючи окремі аспекти його змісту. Таким чином, для зрозуміння правових норм, чіткого визначення їх змісту, обсягу, розмірів та процедур реалізації конкретного виду соціального захисту для військовослужбовців та їхніх сімей важливим є постійний систематичний аналіз великої кількості нормативно-правових актів, таких як закони, постанови, інструкції і т. д.

Таке становище свідчить про відсутність єдиного підходу до адміністративно-правового регулювання соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей. На даний час, в Україні є нагальна потреба в єдиному законодавчому акті, який би визначав консолідовані та взаємоузгоджені стандарти і принципи побудови в цілому системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей. Незважаючи на актуальність впровадження дієвого соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, наявності чисельних законодавчих актів, багато питань залишаються невирішеними.

Висновки. Дослідивши сучасний стан національної адміністративно-правової системи соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей, законодавче регулювання адміністративно-правового забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, гарантії соціального та правового захисту військовослужбовців, є підстави зробити певні висновки.

Встановлено, що чітко побудована система нормативно-правових приписів, нормативно-правових актів є обов'язковою умовою забезпечення ефективного адміністративно-правового регулювання питань соціального і правового захисту військовослужбовцям та членів їх сімей, створенням умов щодо його всебічного забезпечення, у тому числі й у межах функціонування будь-яких спеціальних режимів (правовий режим надзвичайного стану, воєнного стану тощо).

Зазначено, що адміністративно-правова трансформація суспільства в умовах воєнного стану вимагає формування адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, що є актуальним в Україні і її не завершено і по сьогодні. Таке становище пов'язано з низкою чинників, серед яких доцільно назвати такі: відсутність системної та послідовної правової політики щодо реформування адміністративно-правового статусу військовослужбовців, гарантій соціального та правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей; порушення правил законодавчої техніки під час підготовки нормативно-правових актів в означеній сфері; складність та багатогранність питань, пов'язаних з реалізацією адміністративно-правового захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей, у тому числі й в умовах правового режиму воєнного стану; постійного недофінансування потреб оборони України тощо.

Соціальні права військовослужбовців є невід'ємним елементом їх адміністративно-правового статусу, які держава зобов'язана належним чином захистити через свою діяльність, яка має бути спрямована на встановлення дієвої системи правових і соціальних гарантій, які забезпечують виконання конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до їхнього особливого службового статусу і ролі в суспільстві, а також підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі.

Гарантії реалізації обов'язків та прав військовослужбовців в умовах здійснення реформування Збройних Сил України є запорукою стабільності,

захищеності, забезпеченості та гарантованості адміністративно-правового статусу військовослужбовців та членів їх сімей і потребують оновлення та належного законодавчого закріплення шляхом запровадження дієвого адміністративно-правового механізму регулювання.

Центральним напрямком державної політики, на який слід зосередити увагу у період війни та після неї, є соціальне забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей, а також підвищення статусу військовослужбовців у державі. Існуюча система соціального захисту цих осіб вимагає серйозної перебудови. Необхідно розробити чітку систему гарантій соціального (матеріального) забезпечення військовослужбовців та їхніх сімей, забезпечити виконання цих гарантій з боку держави і сприяти таким чином підвищенню інтер-

есу громадян до військової служби. Система соціального захисту у Збройних Силах України має бути включена у загальну програму соціально-економічного розвитку держави. Основною її метою повинно бути забезпечення гарантованого та послідовного підвищення рівня добробуту військовослужбовців та членів їх сімей. У цьому контексті дуже важливо мати єдиний стратегічний програмний документ соціального розвитку Збройних Сил України на довгострокову перспективу. Належне утримання як Збройних Сил України, так і інших державних військових формувань, повинно здійснюватися на високому рівні. Держава має надати реальні, а не тільки формальні соціальні гарантії кожній особі, яка ризикує своїм життям та здоров'ям заради безпеки країни та збереження її територіальної цілісності.

Список літератури:

1. Оніщенко Н.М. Сприйняття права в умовах демократичного розвитку : проблеми, реалії, перспективи : Монографія / за ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученко. Київ : Юридична думка, 2008. 320 с.
2. Шемшученко Ю.С., Скрипнюк О.В. Сучасний конституційний процес і проблеми вдосконалення регулювання захисту прав людини в Конституції України (частина перша). *Публічне право*. 2015. № 3. С.12-19
3. Кучук А. М. Основи теорії правового поліцентризму : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, Ліра ЛТД, 2017. 312 с.
4. Сущенко В. М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Наукові записки НаУКМА. Том 129. Юридичні науки*. 2012. С. 28-31
5. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення). / І.М. Коропатнік та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 442 с.
6. Адміністративно-правова реформа в Україні : навчальний посібник. / Н.О. Армаш та ін. ; за заг. ред. С.В. Петкова. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2020. 180 с.
7. Військове право : підручник. / І.М. Шопіна, та ін. ; за ред. І.М. Коропатнік, Київ : Алерта, 2019. 648 с.
8. Пенсійне забезпечення військовослужбовців в умовах воєнного стану. Загальне пенсійне забезпечення в умовах воєнного стану. / Укл. : І.М. Копотун, Київ : ВД «Професіонал», 2023. 692 с.
9. Адміністративна діяльність органів публічної влади. Сучасний стан та перспективи розвитку. / С.В. Петков, та ін. Київ : КНТ, 2019. 207 с.
10. Україна під час російсько-української війни 2014-2023 рр.: генеза національної стійкості крізь призму наукових досліджень : монографія. / За заг. ред. Б.О. Попков. Київ : Видавництво Ліра-К. 2023. 272 с.
11. Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарти НАТО) / укл. О.А. Джус та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 594 с.
12. Мобілізаційні підрозділи: в органах державної влади, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, які мають мобілізаційні завдання (замовлення) / укл. І.М. Копотун та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2023. 442 с.
13. Мобілізація і мобілізаційна підготовка в Україні 2022: Основне законодавство, коментарі та роз'яснення, правові позиції Верховного суду. / упоряд. С.В. Петков та ін. Київ : ВД «Професіонал», 2022. 330 с.
14. Соціальний супровід військовослужбовців Збройних Сил України та членів їх сімей: практичні аспекти діяльності посадових осіб військових частин, територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки: методичний посібник / О.В. Герасименко та ін. Київ : НДЦГПЗС України, 2023. 130 с.
15. Конституція України: Закон України 28 червня 1996 року №254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 01.03.2024).

16. Щербінін О. М. Удосконалення законодавства щодо соціального захисту військовослужбовців : сучасний стан та перспективи. *Право військової сфери*. 2007. № 1. С. 19–21.
17. Верба О. С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 164–172.
18. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ / *Верховна Рада України*. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення 01.04.2024).
19. Пашинський В. Й. Поняття та структура конституційно-правового статусу військовослужбовців // *Юридична наука*. 2012. № 4. С. 27.
20. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту. Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ / *Верховна Рада України*. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення 30.04.2024)
21. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Науково-практичний коментар / П.П. Богущкий, О.В. Кривенко, А. О. Кривенко, В. Й. Пашинський. Львів: НАСВ. 2019. С.8.
22. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-ІІІ
23. Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Навчальний посібник / Колектив авторів. – К.: ВІКНУ, 2010. – 296 с. с.204
24. Джус О.А., Зодотарьова М.К., Копотун І.М., та інш. (2003). Державні гарантії захисту соціальних прав військовослужбовців і членів їх сімей: загальний соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей; соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей в особливий період (зокрема під час воєнного стану); міжнародний аспект соціального захисту військовослужбовців (стандарти НАТО). Київ: Видачничий дім «Професіонал». 594 с.
25. Соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Навчальний посібник / Колектив авторів. К.: ВІКНУ, 2010. – 296
26. Кондратенко О.О. Державне регулювання соціального захисту учасників антитерористичної операції та членів їхніх сімей: дис.к.н.держ.упр.: 25.00.02. НАДУ. Київ, 2019. 279 с.
27. Сидоренко А.О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство» № 6 (2022).
28. Новак-Каляєва Л. М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. *Вісник*. Львів, 2007. № 584 : Держава та армія. С. 158–166. С.160
29. Дацюк І. П. Механізми соціального захисту військовослужбовців у трансформаційному суспільстві : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.Донецьк, 2010. 20 с.
30. Автушенко І.Б. Система соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, як гарантія безпеки держави. Електронне наукове фахове видання *Історія науки і біографістика* 2019 — № 2 Стаття № 2
31. Берназюк Ян. Законодавство у сфері соціального захисту потребує кодифікації. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/118729-zakonodavstvo-u-sferi-sotsialnogozakhistu-potrebuye-kodifikatsiyi> (дата звернення:03.04.2024)

Bortnyak K.V., Makarova T.P. THE CURRENT STATE OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION OF MILITARY PERSONNEL AND THEIR FAMILY MEMBERS IN UKRAINE

The article examines the current state of the administrative and legal system of social and legal protection of servicemen and their family members in Ukraine, and explores ways to establish a fair and transparent administrative and legal mechanism for the protection and realization of social rights of servicemen and their family members during a prolonged period of martial law in Ukraine.

The social rights of servicemen are an integral element of their administrative and legal status, which the state is obliged to adequately protect through its activities aimed at establishing an effective administrative and legal system of legal and social guarantees that ensure the realization of constitutional rights and freedoms, satisfaction of the material and spiritual needs of servicemen and their family members according to the specific nature of their service activities and status in society, maintaining social stability in the military environment.

An important direction of state policy, which should become the focus during and after the war, is the social provision of servicemen and their families, as well as raising the status of servicemen in the state. The existing system of social protection for servicemen and their family members requires a fundamental reorganization.

It is necessary to create a clear system of guarantees for the social (material) provision of servicemen and their family members, ensure their observance and implementation by the state, thereby stimulating citizens to military service, possibly through the codification of legislation on social protection. Today, there is no more important task in the state than the protection of Ukraine, which implies adequate protection of the rights of servicemen of the Armed Forces of Ukraine. They defend Ukraine, its sovereignty, and integrity, effectively protecting the Ukrainian state and the Ukrainian people through their courageous struggle.

The social protection system in the Armed Forces of Ukraine should be an integral part of the overall program of socio-economic development of the state; its main goal should be the guaranteed and consistent improvement of the welfare of servicemen and their family members. In this regard, there is a need for a unified strategic program document for the social development of the Armed Forces of Ukraine for the long term. Proper maintenance of both the Armed Forces of Ukraine and other state military formations should be carried out at a high level. The state must provide real, not declarative, social guarantees to every person who risks their life and health for the safety of the country and the preservation of its territorial integrity.

Key words: *administrative law, social protection of servicemen and their family members, state guarantees, state authorities.*